Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Aegidius Romanus - Cod. Aug. pap. 101

[Reichenau], [1. Hälfte 15. Jahrh.]

Liber II pars 3

urn:nbn:de:bsz:31-90450

Visual Library

Tercia via ad investigandum hoc idem sunt ne sint prone ad iurgia et lites, rationem cum feie et maxime puelle deficiat racionis usu nisi sint modo debito taciturne et in sermonibus dicendis diligenter examinet sit propter racionis defectum de facili loqui possint pertinencia ad simplicitatem et inprudenciam sic de facili loqui possunt pertinentes ad lites et iurgia. Decet igitur ipsas per debita taciturnitate a deo examinare dicenda ut non dicant aliquid quod possit turbare audientes propter quod indicent litigiose et discole quare decet eas esse taciturnas ne in verba litigiosa prorumpant. Lucibus aut litigiosis potissime feie sibi cavere debent. Cum igitur diligens examinatorum cum loquacitate stare non possit, ut feie eciam ab ipsa puellari etate distant cautos proferre sermones. Decet eas non esse loquaces sed oportet ipsas esse taciturnas ut possint omnem sermonem prolatum diligenter excutere, quia postquam litigare incipiunt nesciunt a litigio se abstinere deficit enim in eis racionis usus per quam concupiscencie refrenantur. Ideo postquam mote sunt et litigare ceperunt augetur in eis concupiscencia litium quam propter de facili refrenare non possunt eo quod abusu racionis deficientes ut plurimum vivunt passione quam racione.

Incipiunt capitula tercie partis secundi libri.

Cap. i. Quod ad gubernacionem domus spectat non solum deciare de servis sed eciam de hiis que supplent indigenciam corporalem et quod hec due materie sunt connexe.

ii. Quomodo distinguenda sunt organa gubernacionis domus et qualiter ad vitam comparantur.

iii. Qualia edificia decet habere reges et principes et universaliter omnes cives quantum ad operis industriam et aeris temperamentum.

iiii. Qualia debent esse edificia quantum ad salubritatem aquarum et quantum ad ordinem universi.

v. Quod possessio est homini quasi modo naturalis et quod abrenunciantes possessionibus quasi modo non vivunt ut homines sed sunt hominibus meliores.

vi ¶ Q utile e in vita poli^ca q̄lr gaude p̄priys possessionibus. 6^m

vii ¶ Quo e utend exterioribus rebus et q̄s mo^s vivendi sit licitus. 7^m

viii ¶ Q cives et multo mag reges z p̄ncipes nō debet infinitas possessiones appete. 8^m

ix ¶ Q^t sut spes cmutacionu et q̄ fuit necessitas invenire denarios. 9^m

x ¶ Quot sut spes pecuniatiue et q̄ illaz sit lauda^l z q̄ vitupa^l. 10^m

xi ¶ Q usura e simp^r detesta^l et q ea dez re. z p̄n. p̄hibere. 11^m

xii ¶ Q diuisi sut moi lucrandi pecuniaz. et q aliq illoz modoz sut regibus z p̄nci^bz congruentes 12^m

xiii ¶ Q aliqui sut nalit̄ s̄ui z q expedit aliq̄bz alys ee s̄biectos 13^m

xiiii ¶ Q p^t s̄uitute nalem q̄ e q̄si s̄uitus sim^r e dare s̄uitute legale et positiua. 14^m

xv ¶ Q p^t s̄uitute ul ministrone nale z legale est dare minist^ra cionem conductā et deleciua. 15

xvi ¶ Quo in domo regū z p̄ncipū sut minis^ros officia cmittenda. 16^m

xvii ¶ Quo a regibus z p̄nci^bz puideda sut indumeta ministris. 17^m

xviii ¶ Quid e curialitas et q dez ministros regū z p̄ncipū curiales esse. 18^m

xix ¶ Quo reges z p̄ncipes erga suos minis^ros deant se h̄re. 19.

xx ¶ Q in mensis regū z p̄ncipū z ult omni nobilium tā recubentes q̄ ministrantes nō dez meloqis habudare. 20^m.

Capi^m p̄mū. Q ad gubnatorez domus spectat nō solū determinare de s̄uis s̄z etiā de hys q̄ supplet indigetiaz corpalem et q hee due sut matie cnexe. Ca^m i^m.

D Igestis duabus ptibus hui^s s̄cdi libri in quo agr de regimine domus q̄ ostsū e qualit^r dez viros suas cniuges rege et q̄lit^r pres suos filios gubnare restat exequi de p̄te t̄cia in qua ager^r de regimine ministroz ul de regimine familie h̄uit aut p̄ti in qua ager^r de regimine ministroz et familie cete ut in p̄sequēdo patebit cnecti

pt materia illa in qua agit de hiis q supplet indigentia corpora-
le et q faciunt ad conservationem ut ad sufficiam vite cuius sunt defectia
edificiorum multitudo numismatum et copia possessionum aliarum
¶ Concludat ergo parte tertia huius secundi libri eo quod hec materie sunt connexe in
tendimus instruere volentes suas domos debite gubernare non solum
quantum ad regimine ministrorum et famile sed etiam quantum ad alia que ordinatur
ad conservationem ut ad sufficiam vite et etiam que supplere videntur indi
gentia corporale ¶ Declarabimus ergo in hac parte tertia huius secundi libri quod
decetem habitatores regni et principis et ultimo omnes cives habere debeant
quo deceat ipsos se habere circa possessiones habere et numismata et circa regimine
familie et ministrorum / Quia autem omnia hec considerare deceat praedictum
patrem familias ut decentem gubernatorem familie et quia hec materie
sunt connexe ut in principio capituli ponebatur sufficienter ostenditur per plures
primo politicorum ostenditur autem duabus rationibus quod spectat ad yconomicum et ad
gubernatorem familie considerare de possessionibus ut de domibus
et de numismatibus et de suplectilibus et de aliis que supplent in
digenciam corporale / Prima ratio sumitur ex sufficientia vite / Secunda
ex similitudine quam habet ars gubernativa domus ad artes alias ¶
Prima via sic patet nam ratio de gubernatione domus ars tradita ut
paterfamilias cuius est domum gubernare debite sollicitetur circa ea que
faciunt ad bene vivere et que requiruntur ad sufficiam vite / Quare si ad vi
vendum politice requiruntur domus possessiones et numismata spectat
ad gubernatorem domus considerare de talibus ¶ Secunda via ad investi
gandum hoc idem sumitur ibidem ut patet per philosophum ex similitudine huius artis
que est de gubernatione domus et ad artes alias / nam sicut cetere artes
ut ars fabrilis et textoria habent sua organa per que perficiunt suas
actiones sic et gubernator domus requirit sua organa per que
opera sua complere possit / Volens ergo tradere notitiam de arte
fabrili oportet ipsum determinare de martellis et incudibus et aliis in
strumentis fabrilibus et spectat ad fabrum talia instrumenta cognoscere

Sicut volens tradere notitiam de arte textoria debet determinare de
pectinibus et de aliis organis illius artis et spectat ad tex
torem talia instrumenta cognoscere / Quare volens tradere notitiam de
gubernatore domus determinare debet de edificiis possessionibus numis
matibus quia talia sunt organa huius artis / Spectat ergo ad gu
bernationem domus talia cognoscere per que ut probatur tangitur per ista orga
na consequi potest que faciunt ad sufficienciam vite / Habet enim ars
gubernatoris domus propria organa sicut et cetere mechanice habent propria
instrumenta / Differunt tamen hec ab illis secundum philosophum primo politicorum quia organa
gubernationis sunt activa / organa vero mechanicorum sunt factiva
nam in mechanicis relinquitur aliqua pars sed in gubernatione domus vero est
prudencia sicut ergo ars differt a prudencia sic organa mechani
corum differunt ab organis gubernatoris domus / Differt autem hec ab illa
quia ars est recta ratio factibilium et per arte resultat ad finem non in [illegible] ex
quia ars est recta ratio factibilium et parte resultat aliqua actio et aliqua passio in agente / organa
sed magis resultat aliqua actio et aliqua passio in agente / organa
ergo mechanicorum erunt factiva quia sunt organa artis que est de factibi
libus / Sed organa gubernatoris erunt activa quia sunt organa prudentie
que circa agibilia habent esse / ars ergo gubernatoris domus licet largo modo possit
dici ars proprie tamen debet dici prudencia / Premissis igitur duabus rationibus
sufficienter ostenditur quod spectat ad gubernatorem domus considerare de domibus
et numismatibus et possessionibus que faciunt ad conservationem et ad suffi
cienciam vite / Per illas autem easdem rationes probari posset quod spectat ad
gubernatorem domus scire debite se habere ad miseros et servos / Nam
ministri et servi sunt etiam quedam organa deservientia gubernatori domus
ut supra quod declaratum est prima parte capitulo ubi dicebatur quod spectat ad gu
bernatorem domus considerare de ministris et servis et de hiis que supplent
indigentiam corporalem / Quia autem hec due materie sunt connexe et quia de
edificiis et possessionibus connecti debeat tractatum incho
are de edificiis et possessionibus deinde pertractare
de ministris et servis deinde patet ut / Nam possessiones
domus et numismata sunt organa gubernatoris domus / quilibet ergo
servus est quoddam organum et quilibet organum est quidam servus / Nam

secundum philosophum organum est quoddam inanimatum servus et servus est quoddam animatum
organum. quare ergo sic conveniunt organa et servus congrue hee due materie
coniunguntur. Capitulum secundum. Quo distinguenda sunt organa gu
bernacionis domus et qualiter ad invicem comparantur. Capitulum 2m.

Philosophus primo politicorum omnia organa gubernacionis domus ad binem[?]
binam divisionem reducit. aut enim quedam esse animata ut servi
quedam inanimata ut possessiones numismata et indumenta
et cetera supellectilia deservientia ad indigenciam vite. Sicut
enim videmus in aliis artibus. sic secundum philosophum primo politicorum circa gubernacionem
domus esse habet. In aliis autem artibus est duplex organum animatum et inanima
tum ut in arte gubernativa navium tamquam organum inanimatum est
gubernaculum sive remus tamquam animatum est idest prorerius sive remi
gator. sic in gubernacione domus tamquam organa inanimata sunt ibi in
dumenta lecti possessiones et numismata. tamquam animata sunt servi
et ministri. conveniunt ergo omnia huiusmodi organa quia quibusdam aliquo modo est
quedam res possessa different tamen quia hec sunt animata illa inanimata. ¶ Viso
quo distinguntur organa gubernacionis domus. Restat ostendere quo ad
invicem comparantur. oportet enim secundum philosophum huiusmodi organa ordinata esse ad in
vicem ita quod organum sit ante organum. ut organum inanimatum ante animatum.
Si enim societas domus est quid naturale et in natura omnia ordinata sunt et
semper inferiora administrantur per superiora et recipiunt modum et mensuram ex
ipsis illis. oportet eciam organa domus ordinata esse et organa inferiora
ut inanimata sunt movenda et administranda per organa superiora ut
per animata quod declarat philosophus primo politicorum per simile in aliis artibus ubi
innuit quod plectra non per se citharizant. et pectines non per se pecti
nent. ideo ad citharizandum plectrum indiget ministro movente et pecten
ad pectinandum indiget movente ipsum. Unde ut ait si plectra per se
citharizarent et pectines per se pectinarent nichil opus esset archi
tectoribus ministrorum nec dominis servorum. Nam enim architectores eciam
domini indigent servis et ministris sive indigent organis animatis
quia organa inanimata per se ipsa exercere non possunt illud ad quod sunt facta

Nam si tripedes et mense regum et principum ut etiam aliorum tales essent
quales erant tripedes in quodam templo de quibus quidam poeta fabu
lose dicebat quod spontanee se ingerebant divinis obsequiis. et si
omnia organa domus talia essent qualis erat statua dedali / de qua
philosophus fabulose recitat in politicis quod ipse implebat opus debitum nulla
indigencia esset suorum sed mense se ipsas pararent et ut esset oppor
tunitas ostia se ipsa apperirent et clauderent. sed quia non sic est et organa
inanimata a se ipsis moveri non possunt ideo domini et architectores indigent
ministris et servis ut secundum eorum ductum moveant organa inanimata ut
organa tercia racione ut opus proprium possint adimplere / Indigemus
est autem secundum ordinem universi ut suprema intermediate administrent infima
sed lex universi est ut infima administrentur a supremis per media / Suprema
autem in quolibet negocio esse videntur architectores et domini. Infima vero sunt orga
na inanimata media vero sunt ministri et servi qui sunt quasi quedam organa animata
Indigemus est autem architectores et dominos precipuos esse preparatores
mensarum vel esse hostiarios aut aliqua talia exercere / Sed convenientius
est hoc per medios ministros efficere / In domo ergo completa utraque organa
sunt necessaria animata et inanimata quoniam quo se habeant ad vite necessitatem
est predictum / nam animata sunt an inanimata et hec per illa sunt administran
da et movenda ut possint propria opera adimplere. Capitulum tercium.

Qualia edificia decet habere reges et principes et universaliter omnes
cives quantum ad operis industriam et aeris temperamentum. Capitulum 3m

Expeditis patet quod in hac tercia parte huius secundi libri. Videndum
esse tanquam de ministris quod debitis que deserviunt ad conservacionem
et ad sufficienciam vite / Deserviencia autem conservacione et
sufficiencie vite quasi ad tria reducuntur. quia vel enim sunt edificia
possessiones et numismata. de ministris ergo videndum erit / declarabitur
enim primo quales domos et quales habitaciones reges et principes et universaliter omnes
cives habere debent / secundo determinabitur de ipsis possessionibus / tercio de nu
mismatibus. quarto de ministris. Inter alia autem que consideranda sunt in edificiis
ut tradit paladius in libro de agricultura est industria operis

ut edificium sit subtile et debite fini et temperamentum aeris ut
sit in debito aere collocatum / Quod autem reges et principes debeant habere habita
tiones mirabiles et subtili industria constructas probat philosophus dupli
ratione quarum prima sumitur ex parte magnificentie regie / secunda vero ex parte
populi possumus et nos etiam rationem addere ex parte familie et ministrorum
¶ Prima via sic patet. Nam secundum philosophum iiij ethicorum cum de magnificentia maxime
gloriosos et nobiles decet esse magnificos / Reges ergo et principes qui dicuntur
esse nobiles et preclari potissime decet esse magnificos / alij enim moda
tas possessiones habentes possunt esse liberales eo quod liberalitas etiam in paruis
sumptibus esse possit / Sed reges et principes multitudine possessionum pollen
tes debent esse magnifici eo quod magnificentia circa magnos sumptus esse con
tingat / Sed magnifici ut dicitur iiij ethicorum est preparare habitationem decentem
non est autem decens habitatio magnifico nisi mirabili industria sit constru
cta / Ex parte igitur magnificentie regie patet quod reges et principes quodammodo adindu
stam operis decet habere habitationes mirabiles / Alij vero ciues tales ha
bitationes habere debent magis et minus mirabiles ut competit sue fa
cultati ¶ Secunda via ad inuestigandum hoc idem sumitur ex parte ipsius
populi et hanc rationem tangit philosophus vij politicorum ubi ait quod princi
pes decet magnifica facere et talia edificia construere quod populus ea
videns quasi sit mente suspensus propter vehementem admirationem
Nam populus minus insurgit contra principem videns ipsum sic mag
nificum. quilibet enim de populo hoc viso opinatur principem esse tantum quod quasi
impossibile sit ipsum inuadere et quia circa impossibilia non cadit electio nec
consilium ut vult philosophus iij ethicorum quilibet ex populo retrahitur ne se
ditiones faciat contra principem si aspiciat ipsum tantum et tam mag
nificum / Magnitudo enim edificiorum licet non sit fienda ad ostentationem
et inanem gloriam. tamen decet reges et principes ne in contemptum habeantur
a populo facere edificia magnifica prout decentia status requirit
in qua existunt ¶ Tertia via sumitur ex parte ministrorum et familie
Nam ubi sunt diuitie multe sunt qui comedant illas / In domibus
ergo regum et principum oportet multos habitare ministros ut ergo non solum

psona regis vel principis sed etiam multo magis ministrorum debite commorari possit in edificiis constructis ergo ea esse magnifica. Viso qualia debent esse edificia quantum ad industriam operis, restat videre qualia debent esse quantum ad aeris temperamentum. Tangit autem palladius in libro de agricultura tria ex quibus cognoscere possumus in quo aere sit edificium construendum. Dicit enim salubritatem aeris primo declinare a vallibus infimis. Si enim in vallibus infimis edificia construantur quia aer est ibi grossus propter circumstantiam moncium quod ipsum non esse salubre sic enim ymaginari debemus quod sit aqua currens sanior est quam stans eo quod aque stantes ut plurimum ingrossant et putrescunt sic aer reclusus in vallibus eo quod non habeat liberum motum quia ingrossatur et efficitur non salubris. Est ergo primo propter salubritatem aeris considerandum in edificiis construendis ut non fiat talis constructio in vallibus infimis. Secundo considerandum est ut locus ille in quo est edificium construendum sit a nebularum tenebris absolutus nam in aliqua parte terrarum quia ipsa est magis paludosa vel propter aliquam aliam disposicionem magis et sepius obtenebratur aer per nebulas et vapores quam in parte alia quare ibi non redditur aer salubris. Ideo si vitari potest non sunt ibi edificia construenda. Tercium quod declarat salubritatem aeris est consideracio habitatorum existencium in ipso. Si enim alicubi edificare volumus si contingat esse regionem illam aliquas habitare consideranda sunt habitatorum corpora si eis sit color sanus si sit ipsis firma sanitas capitis. Si habeant acutum visum et purum auditum et vocem claram nam propter hec omnia indicatur benignitas aeris et per contrarium indicatur esse infimus aer. Si enim habitatores in ipso non habeant colorem sanum sed croceum destitutum in capite paciantur habeant perturbatum visum impurum auditum vocem raucam propter hec omnia quasi per quedam signa aeris impuritas demonstratur. Capitulum iiii Qualia debeat esse edificia

Quod ad salubritatem aquarum et quod ad ordinem vinusi. Capitulum X

Preter predicta duo videlicet propter operis industriam et aeris temperamentum sunt alia duo in edificiis attendenda ut aque salubritas et debita dispositio vinusi / aqua enim secundum philosophum est valde communis et in multis deservit advertia vite / ideo valde considerandum ut sit edificium situatum ut ei sit aque salubris copia ne habitatores eius ob infectionem aque in firmitatem contrahant / tangit autem palladius in libro de agricultura sex que ait consideranda esse in cognitione salubritatis aque / primum est quod aqua illa derivatur non debet a paludibus vel lacunis. palu des enim et lacune eo quod eis sit aqua quodammodo stans ut plurimum habent aquam non salubrem. Secundo considerandum est ne aqua illa su mat originem ex metallis vel ne transeat per metallorum venas habent enim metalla suas venas subterraneas et aqua in locis subterraneis transit que si loca generationis aquarum vel meatus per quos aqua transeunt habeant in se principia venarum metallorum ex hoc aqua illa inficitur et non est ita salubris / Est enim humidum et molle et de facili passivum aqua igitur quia est humidus de facili inficitur a metallis et maxime a metallorum venis ubi non sunt metalla pura sed simul cum metallis sunt alique admixte putredines Tercium quod considerandum est in aquis est quod sit coloris proprium / nam ipsa infectio coloris aque infectionem demonstrat Quartum est ne aliquo odore vel sapore vicientur / nam pravus odor vel sapor aquarum ut plurimum designat aquas illas generari vel transire per aliqua loca infecta a quibus talem odorem vel saporem contraxerit. Quintum est ne aquis illis insedeat aliquis limus / nam terra limosa et lutosa eo quod infecta fuerit sit / sana esse non potest Hec ergo quinque attendenda sunt in salubritate aquarum / verum quia contingit nos aliquando in hiis signis decipi Ideo adducit palladius sextum quod dicit etiam considerandum esse videlicet ut consideretur dispositio corporum

utencium illis aquis / Est ergo aspiciendum si dentes et gingive
utencium illis aquis sint pure. Si utentes eis habeant capita
sana et imperturbata / Si venter aut vesica vel latera seu renes
nullo dolore aut inflatione vexentur / Nam ex aquarum malicia
vel omnia mala hec vel aliqua horum consueverunt ~~oriri~~ contingere / Edi
ficium ergo construendum edificari potest in tali situ quod sit ei copia aque
salubris habentis condiciones illas de quibus fecimus mencionem / quod si tamen
edificandi necessitas vigeat nec tamen ibi aque salubris sit copia
est ibi secundum paludum construenda cisterna in qua pluviales aque col
ligende sunt / nam secundum eundem aque celestis et pluvialis adhibende
que omnibus antefertur / Sunt autem in cisterna illa pisces fluviales
apponendi ut horum natatu aque stantis agilitate fruentur aque imi
tentur. Viso qualiter est edificium construendum quantum ad salubritatem
aque. Restat videre quomodo construendum sit quantum ad ordinem universi / In
ordine autem universi prout requirit edificium construendum sunt tria con
sideranda / videlicet ordo celestis / diversitas ventorum et disposicio terrarum / quantum
ad condicionem celestem secundum hec sunt duo attendenda / primo ut in
hyeme debita claritate illustretur / Secundo ut in estate moderato
calore opprimatur quod sic contingit si edificium secundum sui ampliorem
partem respiciat oriens hyemale / tunc enim eo quod in yeme oppositum
sit soli debita claritate illustrabitur. In estate quidem eo quod oblique
respiciatur a sole habebit in calore temperamentum / nam sol radius
obliquus minorem calorem generat quam directus / Secundo in edificando
edificio attendenda est diversitas ventorum et hoc quantum ad diversitates
camerarum / nam ventus septentrionalis eo quod puriorem aerem facit
salubrior esse videtur propter tempus ergo estivum in quo homines facilius
infirmantur edificande sunt alique camere opposito vento septentrionali
ut in eis salubrior custodiatur vita. Tercio quantum ad ordinem
universi consideranda est terrarum disposicio ut in tali loco edificium
construatur ubi viridaria et pomeria possint esse annexa aspectu
enim talium et deambulacione propter hylaritatem et sanitatem confert.

Esset aut̄ in edificiis construendis q̄dā alia dicēda p̄ticlaria
ut q̄lis debet ee cella vinaria q̄r debz ee frigida obscura op
posita septemtrionali debz ee longe ab aq̄s ut cisternis ⁊ flu
uiis et longe a stabulis furnis et sterquiliniis sic eciā alie p̄ti
culares condicoēs edificioꝝ distingui possent s; q̄r talia m̄inus
p̄ticularia sūt edificatoꝝ industrie relinquatur Capitulū q̄ntū

Qr possessio ē hoī quodāmō nālis et q̄r abrenunciantes pos
sessionibus quodāmō nō viuūt ut hoīes sed sunt hoībus
meliores · Capitulum · 5ᵐ·

Dicto de edificiis s̄m ordinē sup̄ius enarratū Restat
dicere de possessionibꝫ possuꝰ aūt t̄plici via venari
q̄r reꝝ possessio ē q̄damō nālis / Prima sumit̄ ex necessi
tate vite / Secūda ex dignitate hoīs / Tercia ex actione n̄rē / Si enim
hoīes nālit̄ viuūt et societas politica ē q̄damō hoī nā
lis ut in p̄ma p̄te huiꝰ sc̄di libri diffusius p̄babāt̄ oz q̄damō
nālia ee q̄ sūt necīa in vita politica / Sz s̄m p̄hm · p̄º pol
necīa ē reꝝ possio in gubernatōe domꝰ si quis debeat politice
viuere ergo eo ipso q̄r reꝝ possessio deseruit necitati vite ē q̄damō
hoī nālis / Secūda via ad inuestigandū hoc idē sumit̄ ex dignitate
humana eo enī ipso q̄r ho respcū corꝑaliū et sensibiliū ē creaturaꝝ
dignissima h̄t nāle dnium sup̄ ipa q̄re nāle ē hoī q̄r dnetur
istis sensibilibꝰ et q̄r possit eis uti in suū obsequiū et q̄r hoc est
q̄damō possidere ea io reꝝ possessio ē ei nālis Vn̄ ꝑhus i
p̄º pol vbi p̄bat possessione talium nāle esse ait q̄r hoīm
ad bestias nāle est iustū bellū eo enī ipso q̄r bestie hoī dn̄t
ee subiecte et debet ordinari in obsequiū eiꝰ si ipe refugiat
obsequi hoī cont̄ ipas bellat tamq̄ cont̄ ea q̄bꝰ nālit̄ dnat̄
sic ergo ho nālit̄ dnat̄ bestiis sic eciā dnat̄ nālit̄ aliis rebꝰ
exterioribus q̄r nō eēt nisi reꝝ possessio q̄damō nālis eēt / Tercia
via sumit̄ ex actione n̄rē / nā si in p̄ma gn̄acōe nā nō deficit

aialibus & naliter ꝓparat eis debitum nutrimentum / Congruum est quod non deficiat eis iam perfectis / Si enim dignioria sunt perfecta imperfectis et ipsis imperfectis aialibus ꝓparat debitum alimentum ana multo magis hominem ꝓhabitur eis iam in ee perfectis / alium vero quedam ouificant quedam aialificant in aialibus aut facientibus oua cuiusmodi sunt aues sic na ordinauit ponens in ipsis ouis album et rubeum ita quod ex albo generatur auis et rubeum cedit in nutrimentum eius Nam igitur exunti in fra teste ovi non deficit quin prouideat ei debito nutrimento sic etiam aialibus natis per generatores na non deficit quin ad debitum nutrimentum quod statim sollicita est inducere lac in mamillis matris ut ex eo aialia genita nutriri possunt / quare si aialibus imperfectis na ꝓparat nutrimentum et necessaria vite multo magis hominem facit aialibus perfectis / Ideo aut philosophus primo pol. quod hec i. res naturales exteriores habere dominium rerum exteriorum est quodammodo homini naturale quod na producit huiusmodi sufficientia propter hominem sine huius quod dominio finis omnium ut dicitur ii phisicorum / qui ergo talibus abrenunciat et proponit viuere absque dominio exteriorum bonorum non proponit viuere ut homo & eligit sibi vitam celestem et supra homines sicut nubere et per generationem producere sibi simile est homini naturale nichilominus multi tamen sunt qui volentes vacare maiori bono connubium renuunt tales enim ut supra dicebatur non viuunt ut homines non sunt pars ciuitatis & eligunt sibi vitam supra hominem et dicendi sunt hominibus meliores / naturale ergo est homini ut homo est ut vult philosophus primo pol. habere possessionem et diuiciam aliquarum rerum exteriorum propter sufficientiam vite / na ergo sicut dedit homini viuere sic fecit aialia plantas et herbas ut homo eis vteretur et ut possideret et ut susciperet inde debitum nutrimentum sine quo vita nostra durare non potest. Capitulum vii. Quod utile est in vita politica quod gaudere

Propriis possessionibus. Capitulum vii.

Fuit opinio platonis et socratis ut recitat philosophus ii pol quod esset utile et expediens ciuitati quod ciues propriis possessionibus non gauderent & omnia essent eis communia pro eo quod peius est

ipas feias et filios voluit esse communes / Dicebat enim sortes et plato eius discipulus fuit secutus ipsum dicens quod si nullus haberet uxorem propriam sed quilibet ad quamlibet pro sua voluntate accederet esset summa unitas et summa dilectio in civitate. tunc enim omnes viri omnes feias diligerent tamquam proprias. sic etiam omnes homines diligerent omnes pueros tamquam proprios filios eo quod nesciret pater quis puer sit suus filius esset sed reputaret quemlibet proprium filium et diligeret omnes pueros tamquam natos proprios sic ergo sortes et plato senserunt Et in tertio libro ubi agetur de regimine civitatis hoc opinio diffusius tractabitur. Sufficiat autem ad presens scire quod sentiendum sit de possessione rerum exteriorum prout facit ad regimen et ad gubernationem domus / Si enim homines ut plurimum non haberent appetitum corruptum et ut plurimum non essent proni ad malum expediret civitati possessiones totas esse eo quod bonum quanto communius tanto divinius / omne enim bonum in se reductum secundum boecium pulchrius elucescit rebus tamen stantibus ut nunc utile est civitati cives proprius gaudere possessionibus eo quod vita civilis sit vita communium hominum / homines enim communiter non sunt adeo perfecti quod essent contenti vivere tali vita / possumus autem ex diversis locis in libro pol accipere tria per que triplici via venari possumus quod expedit civitati cives habere proprias possessiones. Prima via sumitur ut removeatur in hercia et incuria / Secunda ut prohibeatur litigium Tertia ut tollatur inordinacio et confusio / Prima via sic patet nam homo diligit adeo seipsum quod semper magis sollicitus est de bono proprio quam de alio / videmus enim quod sicut est facile possessiones consumere et devastare et adeo est difficile laborare et proprio lucro propriam et possessiones acquirere quod in civitate contingit multos egere et esse pauperes non obstante quod cives possunt gaudere proprius possessionibus et quod sollicitantur circa ea tamquam circa bona propria / Si ergo nullus haberet aliquid proprium sed omnibus civibus essent possessiones tote quod cives non sic essent solliciti ad colendas possessiones totas sicut sunt solliciti ad proprias ut plurimum contingeret civitatem illam sic ordinatam venire

ad inopiam ut cives non possent sibi in vita sufficere aliqui
igitur non utile simpliciter quod est utile in civitate / Rebus ergo sic se habe-
ntibus utile est civitati cives habere possessiones proprias ne propter in-
curiam et communia domus civium paciantur inopiam ¶ Secunda via
ad investigandum hoc idem sumitur ex remotione litigii ut plurimum enim
consurgunt lites et bella inter participantes aliquod commune / Videmus
enim ipsos fratres ex eodem patre natos inter quos secundum philosophum viii ethicorum
est amicitia naturalis ut plurimum bellare ad invicem eo quod sit eis
communis hereditas / quanto ergo magis esset distensio inter ipsos cives inter
quos non est tanta amicitia si essent eis possessiones communes / Tercia
via sumitur ex remotione inordinationis et confusionis / Nam secundum
philosophum ii politicorum sic accidet tunc si cives non haberent proprias possessiones
nec sic accidit cum aliquod committitur pluribus ministris / cum enim hoc sit
quilibet ministrorum retrahitur ne faciat quod mandatur sperans alium im-
plere quod iubetur / propter quod omnia remanent illa ut non perdita adesse tam
confuse et inordinate fiunt / Ut ergo tollatur confusio et inordinatio
ut confuse et inordinate fiunt et expediencia civitati utile est cives gaudere propriis possessionibus
et expediencia civitati utile est cives gaudere propriis possessionibus
ut magis sollicite et magis ordinate et absque litigio capi et
terre et alia fructifera excolantur Capitulum viii Quomodo est utendum
exterioribus rebus et quis modus vivendi sit licitus. Capitulum ix

Philosophus primo politicorum ostendit quod ex alio et alio usu exteriorum rerum
consurgit alia et alia vita sive alius et alius modus
vivendi / sicut enim videmus in animalibus et bestiis quod
non omnes utuntur eisdem rebus nec omnes habent eundem modum vivendi
sic et in hominibus habet esse / nam aliqua animalia vivunt ex herbis aliqua
ex pomis vel ex fructibus / aliqua vero ex raptu / secundum hoc divisi sunt modi
vivendi animalium / nam aliqua vivunt ut ait philosophus congregata i. sociata
alia vero vivunt dispersa / quelibet enim sic vivunt ut expedit ad
sufficientiam vite et melius possunt sibi cibum et nutrimentum querere homines
etiam diversimode utuntur exterioribus rebus et non eodem modo vivendi
vivunt / Distinguit autem philosophus primo politicorum iiii vitas simplices
id est iiii modos vivendi ex quorum combinatione resultat alius modus vivendi

vel alie vite / Est enim vita quadruplex scilicet pastualis / venativa / pi
scativa / et furativa / pastualis autem vita dicitur vivente ex agri
cultura vel ex animalibus domesticis / Venativa autem vivente ex sil
vestribus / piscativa autem vivente ex piscibus / Set furativa vita
dicitur vivente ex rapina et furto / Contingit autem hos modos vivendi combina
re quia quidam vivunt pastualiter et venative / quidam pastualiter et
piscative / quidam vero venative et furative / quidam autem ex omnibus
nam ex pascuis venacionibus et furtis vitam querunt / horum autem mo[rum]
modus vivendi furativus est omnino illicitus / Alii vero modi possunt
esse liciti · vivere enim ex pascuis ut vivere ex agris et animalibus domesticis
cuiusmodi sunt boves oves et cetera talia licitum est / quia natura talia produxit
ordinans ea ad usum hominis semper enim imperfecta ordinantur ad perfectiora
ut aqua et terra que sunt inanimata ordinantur ad nutrimentum aliorum arborum
et plantarum tamquam imperfecta ad perfectiora / arbores vero et plante tamquam
imperfectiora ordinantur ad nutrimentum animalium perfectiorum omnia hec autem tam in
animata tam vegetabilia et perfectiora ordinantur ad nutrimentum et sustenta
cionem hominum / Propter quod bene dictum est quod scribitur primo politicorum quod natura dedit nobis
talia / ordinavit enim ea ad usum et dominium nostrum · licitum est ergo sumere
nutrimentum ex agris et animalibus domesticis quare vita pastualis est licita
Sic et venativa et piscativa de se non sunt illicita quia enim homo
naturaliter dominari debet non solum animalibus domesticis sed etiam bestiis silve
stribus et piscibus habet contra talia iustum bellum · Propter quod philosophus primo
politicorum vult venativam et piscativam esse vitas licitas / ait enim quod hominum
ad bestias et ad alia alia iustum est bellum / propter se enim loquendo homines
iuste possunt talia capere et ordinare ea in suum usum / furativa autem
vita per se loquendo est illicita · quia hominum ad homines per se non est iustum bellum
Si enim homines aliqui contra aliquos iuste bellant · hoc est quia per accidens in quantum
illi aliquo modo forefaciunt vel forefecerunt in ipsos / Delinquit ergo homo
offendendo hominem per se tamen loquendo non delinquit offendendo bestias
Si autem in offensione bestiarum est delictum hoc est quia per accidens in quantum
talis offensa redundat in offensam hominis ut in offensam possessorum

vi. tn velle phus q no so. hois ad bestias s etia hois ad barbaros sit iustu bellu. hoies .n. barbari et silvestres qz abusu racis defecit nalit dnt ee subiecti hoibz pollentibz subtili et prudn. vr .n. velle q qz sapietes nalit dnt dnari in sipietibus iustu bellu contr ipos si eis nolint ee subiecti sm que mo loquendi bellu contr ipos si eis nolint ee subiecti s que mo loquendi bellu contr ... cives qz mags viget pdencia z intellctu iustu hnt bellu contra rusticos si recusent subici illis / cpt qd contr tales recusantes subici qs dignu e ee svitos. sm sniam phi sit intelltam videret ee sollicita licita pdatiua vita ut qi licitu eet no so. hos depdari z accipe sua. s z eos accipe in psona ex q vn sant face q tenent / Nm qz nlli e iniuria facienda pse lo qndo. vita furtiua ul pdatiua dz illicita iudicari / debz .n. qs de ppo viue. no de usurpatione alien qz si dez ipos cives et multo mags reges z pncipes viue vita vtuosa si volut domos z ppas debite gubnare / dez eos scire q sut vite ul q sut modi vivendi. et qui illoz sut liciti et qui illiciti / na nullg pt vtuose viue si possessionibz ul rebus extioribz vtar illicite

Capl. viii. Q cives et multo mags reges z pncipes no dnt infinitas possessiones appetere. Capitulum. 8.

Qliter viri delinqre hoies in appetitu possionu et in ocupiam diuitiaz / nuqr .n. tot hoies saciat possioibz z diuitiis / na nuqs pnt tot hre. qn plra velint / Assigt aut phus p. pol. duplice cam qre ocupia diuitiaz e infinita / pma sumt ex inordinac. volutatis Scda ex falsa estimatoe finis / Pma via sit ps / na ut ipe ait infinita e diuitiaz ocupia cu e stude hoies tra vivie no in bn viue / quicuqz aut ppt ipm bn viue diuitias volut fiut oms tollets n infinitas qrut / bn em viue e viue vtuose / hoies g qz no curat vtuose viue s tm studiu corp e ut vivat sm corpoz voluptates. cu diuitie maiore

videant ut per eas homines efficere quibus consequi possit quod appetit
ut melius homines possunt explere quod volunt diviciis et possessionibus
non saciantur. ¶ Secunda via ad investigandum hoc idem sumitur ex falsa
estimacione finis / nam ut distinguit philosophus primo politicorum et ut supra in
primo libro diffusius diximus aliter appetitur finis et aliter ea que sunt
ad finem / nam finis appetitur in infinitum ea vero que sunt ad finem secundum
modum et mensuram ipsius finis ut si finis medici est sanare quantumcumque
posset medicus tantam sanitatem inducere quod si esset possibile vellet eam
maiorem efficere. Medicus ergo sanitatem quam appetit inducere infinitam
sed pocionem appetit dare secundum modum et mensuram sanitatis / quia ergo
homines propter falsam estimacionem habent de fine et putant ipsum finem in
diviciis esse ponendum appetunt eas in infinitum. Sed quia ad gubernatorem
domus pertineat non appetere infinitas possessiones duplici via declarari
possunt. Prima sumitur ex similitudine quam habet yconomica et ars gubernativa
domus ad naturam. Secunda ex similitudine quam habet ad alias artes.
Prima via sic patet. Videmus enim naturam non sollicitari circa nutrimentum
infinitum. Sed si tamen apponit de nutrimento quod requiritur ad intentum
ut si ex albo ovi natura generat ovem et ex rubeo nutrit ipsum non
apponit natura in ovo infinitum rubeum. Sed tamen apponit ibi tantum
quod sufficit ad nutrimentum illius avis / Sic et si natura ex menstruo
facit animal et ex lacte nutrit ipsum non apponit in mulieribus
infinitum lac. Sed tamen apponit ibi tantum quod sufficiat ad nutrimentum
animalis generati. Cum ergo divicie et possessiones ordinentur ad nutrimentum
et ad sufficienciam vite / sicut rubeum in ovo ad nutrimentum avis
et lac in uberibus ad nutrimentum fetus / Si gubernator domus
non vult contra naturam agere / sed vult suam domum regere secundum modum
et ordinem naturalem non debet infinitas divicias et possessiones
appetere. / Sed tantum tot habere quod secundum exigenciam sui status bene sufficiat
ad gubernacionem domus debet illis esse contentus. ¶ Secunda via ad in-
vestigandum hoc idem sumitur ex similitudine quam habet ars gubernativa

domus ad alias artes / Nam possessiones sunt quedam organa artis
gubernatoris domus sicut incus martellus et cetera que eius sunt orga
na artis fabrilis / nulla autem ars ut ait philosophus primo pol.
habet organa infinita ergo nec gubernativa domus quare infinitas
possessiones / Decet ergo omnes cives et maxime reges et principes esse con
tentos tantis possessionibus quanta requirit exigentia sui status
Nam non satiari possessionibus et diviciis ut patet per philosophum vel pro
cedit ex falsa estimatione finis vel ex inordinatione ~~finis~~ volun
tatis / tanto ergo detestabilius est hoc in regibus et principibus quam
in aliis quanto decet eos habere ordinatorem voluntatem et melio
rem estimationem finis / Nam sicut in primo libro dicebatur detestabilius
est in rege non habere veram estimationem finis quam in populo eo quod populus
a rege dirigitur sicut detestabilius est in sagittante non cognoscere
signum quam in sagitta eo quod sagitta a sagittante dirigatur Capitulum
ix. Quot sunt species commutationum et quomodo fuit necessitas inve
nire denarios. Capitulum 9m

Si considerentur dicta philosophi in primo pol. omnes commutationes que ad
tria genera reducuntur / quarum una est commutatio rerum ad res
ut frumenti ad vinum vel ad ordeum vel ad alia supplenda indi
gentiam corporalem / Alia est commutatio rerum ad numismata ut cetera / tertia
est commutatio numismatum ad numismata ut cum denarii argen
tei commutantur in aureos vel cetera vel numisma unius regionis com
mutatur in numismata regionis alterius ut ergo sciamus quomodo huiusmodi
commutationes oportuit introduci / Sciendum est quod si non esset nisi communitas
domus que est communitas prima nulla communitas esset necessaria / nam in domo
paterfamilias dominatur cuius est providere omnibus existentibus in domo
Quare omnis commutatio facta ad subventionem domus fit a patrefamilias
vel per se vel per proprios inter medios / Nam ipsius provisa est tota indi
gentia sublevare domestica. sed cum eidem ad se ipsum non sit nec emptio
nec venditio nec commutatio / bene igitur dictum est quod dicit philosophus primo pol. quod in prima
communitate que est domus manifestum est nullum esse opus ipsius commutationis
ergo oportet alias communitates esse commutationes introducta / Sunt autem alie communitates

a civitate domus ut civitas vici vel civitatis vel totius regni et
provincie vel etiam diversorum regnorum aut diversarum provinciarum. Aliquando
enim indigencia ad vitam non invenitur in toto uno regno. Propter
quod oportet discurrere aliquos per diversas mundi partes vel per diversa regna
et regiones querendo aromata et alia que requiruntur ad vitam propter
diversum aspectum syderum et planetarum aliquibus habundant partes
calide quibus non habundant frigide vel econverso. Propter quod non solum oportet
curare et cursari ad invicem homines unius vici aut unius civitatis
aut unius provincie sed etiam diversarum provinciarum et diversorum regnorum. Propter
has ergo civitates introducte sunt ille tres species commutationum. Nam si
a civitate vici vel civitatis aliquo modo sufficeret commutatio rerum ad res
tamen ad commutationes ~~rerum~~ que fiunt in toto regno oportuit introducere
commutationes rerum ad denarios et econverso. Rursus si in civitate totius
regni sufficeret commutatio rerum ad denarios et econverso. In civitate tamen
que est diversorum regnorum et provinciarum oportuit introducere non solum commuta
tiones rerum ad res vel rerum ad denarios sed etiam denariorum ad dena
rios. Antiquitus enim homines ut innuit Philosophus primo Politicorum in sua simpli
citate invenies quod scilicet commutabat res ad res ut si unus habunda
bat in vino et alius in frumento commutabat vinum ad frumentum et
per huiusmodi commutationes subveniebat sibi ad sufficienciam vite quem modum ut
ipse ait adhuc reservatur apud multas barbaras naciones que non
habentes denariorum usum solum res ipsas commutant. Hic autem modus forte
in unico vico vel in una villa observari posset sed in toto uno regno
vel in tota una provincia si provincia illa esset magne latitudinis
commode observari non potest. Nam cum vinum frumentum et talia quibus
indigemus ad vitam sint magni ponderis commode ad partes longinquas
portari non possunt. Oportuit ergo invenire aliquid quod esset portabile
et quod esset pulchrum et utile per quod inveniri posset victualia. Huiusmodi
autem maxime est argentum et aurum que inter cetera metalla sunt pul
chriora et utilia et honorabilia. Ex eis enim fiunt vasa que sunt
hominibus utilia quibus fruentes utuntur illis ad honorem et gloriam. Primitus
ergo invente fuerunt commutationes rerum ad metalla secundum solum pondera

ut volentes hre tantu bini optebat dare tm ponderis argenti
ul auri ul etia alterius metalli ut placebat tunc tpis pplis ul re
gibus instituere / Sz qr diffile erat in oi emptone z venditoe semp
pondare metalla ut ementes z vendentes absoluerent absque
ponde / in ipis metallis sculptu fuit signu aliqd ut ymago
pncipis ul ad ad signu publicu p cuius inspectoe sciret quanti
ponderis et quanti valoris eet metallu id. hoc g mo inventus
fuit denarius et numisma. qui e q quida fideiussor in pquo
statim scdm eius valore recipe possumus supplecta indigentia vite
Intoto g regno uno ne nimis gravaret hoies comorantes
in ipo cu ex una pte regni optebat eos attende ad alia portare
secu victualia honerosa inventus fuit denarius q e defacili
portabilis p cuius comutatoe victualia inveniunt que comuta
vero ad denarios et eis forte sufficeret in uno regno ul in una p
vincia. Sz qr in diversis regnis diversi dominatur nec eisde dena
riis utunt comorantes in diversis pvinciis ppt comutatoes vero
adires et vero numisma optuit invenire comutatoes numismatu
ad numismata / Patz g quot sunt comutatoes et quo sunt inve
te et que fuit neccitas invenire denarios / Dec g prudente
premi faulias et doctu gubnatore cognoscere quo orte sunt co
mutatoes tales et adquid deserviunt ut hoc cognoscendo melius
sciat sue domui puidere. Cam xm Quot sunt spes pecuniative
et que illarum laudabilis et q vituperabilis. Cam 10m

Convenienter post tractatu de possessionibus tractetur de
numismatibus / Una hre possiones z habundare in vino
z frumentis est habundare in divitiis nalibus / Sz habundare i
denariis z numismatibus ut pz p phm po pol. e habundare
in divitiis artificialibus. Si g ars nam psupponit / et ubi de
sinit opa nae ibi incipit opa artis / Congrue p tractatu de poss
essionibus ex quibus oriunt divitie nales anectitur tractatus de nu
numismatibus q sunt divitie artificiales / quare si p possessiones
determinandu e de numismatibus p qr diximus q fuit neccitas invenire

numisma et pecuniam Restat dicere quot sunt species pecuniative
Distinguit autem philosophus in politicorum iiii species pecuniative videlicet
naturalem campsoria obolostatica et stades sive usura/ Hiis enim
iiii modis possidere consuevit multitudo pecunie/ Prima ergo species ipsius
pecuniative dicitur esse que naturalis que fit ex eo quod res naturales in pecuniam
commutantur/ Si quis ergo habundans vino et frumento que naturaliter producuntur
excessus pecuniam susciperet talis pecuniativa que naturalis diceretur
quia a rebus naturalibus incipit/ Secunda species pecuniative dicitur esse campsoria
hec ut philosophus primo politicorum forte primitus casu et simpliciter inventa
fuit sed deinde per experienciam id est artificialiter effecta quodlibet enim
numisma per se loquendo plus valet in propria regione/ Accidit ergo
forte aliquos habere aliqua numismata que non multum appreciabantur
in regione sua eo quod non essent propria regioni illi/ illis ergo casu euntibus
ad regiones illas quibus illa numismata erant propria et portantibus
numismata illa accidit eos plus recipere pro numismatibus
illis quam in propriis partibus reciperent quod casu campsoria usi sunt/ Sed ex
hoc casu ars sumpsit originem ut postea homines artificialiter considerarent
quod numismata in quibus partibus expenderentur ut per sic campsoria
artificialiter effecta esset causa lucrandi pecuniam hec autem
pecuniativa naturalis dici non debet quia non a rebus naturalibus incipit nec ad
naturalia terminatur sed inea [?] secundum philosophum primo politicorum Denarius est elementum et
terminus id est principium et finis Incipit enim hec ars a denario quem
dat et terminatur ad denarium quem recipit quare ibi denarius finis
et principium dici potest/ Tercia species pecuniative est obolostatica vel
ponderis excessiva que forte sic inventa fuit/ nam sic massa metalli
in denarios dividitur et imprimitur ibi signum publicum sic aliquando
alia necessitate aliqua vasa fienda vel propter aliquid aliud denarii
resolvuntur in massam/ Accidit ergo forte ex totidem denariis massam
confici maioris ponderis ex quo casu ars sumpsit originem ut ob
denarios ponderarent et qui essent maioris ponderis resolverentur
in massam ut ex hoc lucrum haberi possit ars ergo ista obolostatica sive

ponderis expressiua ex excessu ponderis qui invenit indenariis
suscepit originem. ¶ Quarta species pecuniatiue dicitur esse tokos quod in latino
sonat quod partus dicitur enim hec ars parere et generare denarios quam nos
toti nomine appellamus usura. numquam enim aliquid crescit in se ipsis nec parturit
vel generat. ut si ab aliquo habet x oves postea in capite anni habeat xx
hoc est quia oves ille generaverunt et pepererunt. Si quis autem ex x dena
riis post aliquod tempus wlt habere xii quod facit pecuniativa usuraria
ut plane patet wlt quod denarii illi pariant et generent. Et ergo usu
ra vocata est quasi denariorum partus. harum autem iiii specierum secundum philosophum
in politicis sola prima que est yconomica et naturalis est laudabilis. alie vero
tres secundum ipsum vituperantur. nam omnis ars que a denariis incipit et ad
denarios terminatur quia vero in denariis ponere finem. Campsoria ergo
obolostatica et usura quia quod tollit in pecuniis consistit quia a pecunia
incipiunt et ad pecuniam terminant vituperande sunt secundum philosophum. nimis
enim videntur denariorum cupidus cum actiones a denariis incipiunt et
in denarios terminant. Quamquam tamen sit de campsoria et obolastica
usura tamen est simpliciter et in omnibus detestanda ut in sequenti capitulo apparebit.
Usuras enim nemine exercere decet. Campsoria autem et obolastica et si
mercatoribus vel aliquibus aliis remittuntur regibus tamen et principibus
quos decet esse quasi semideos exercere non congruit. nam primam speciem pecuniative
que est yconomica et quasi naturalis decet enim ipsos habundare in possessionibus
et redditibus ex quorum fructu pro defensione regni et aliis ne
cessariis possint pecunia habundare. Capitulum xii. Quod usura est simpliciter
detestabilis et quod eam decet reges et principes prohibere. Capitulum

Quarta species pecuniative quam philosophus appellat tokos. iiii.
quia dupliciti nomine vocatur secundum duplicem viam investigare possumus
eam detestabilem esse. Vocatur enim primo denariorum partus ex quo
nomine arguit philosophus primo politicorum eam contra naturam esse. nam parere et generare
et multiplicari in se ipsis est proprium naturalibus et est contra naturam artificialium
stamina enim et archae quia sunt artificialia quantumcumque sibi consistant numquam
se ipsas multiplicant. animalia vero quia sunt res naturales sibi manentia

generant et pariunt et se ipsa augent / Volens igitur denarios ipsos in se ipsis
multiplicari ut quod x post lapsum temporis fiat xx vult quod artificia-
lia se ipsa multiplicet et quia hoc est contra naturam artificialium cum denarius
sit quid artificiale Unde dictum est quod dicitur primo politicorum usura est quid detestabile et
contra naturam / Secundo huius possumus unde detestabile est ex alio nomine quo
nominatur ut quia dicitur usura quasi quasi idem est quod rapina usus / In usura enim
usus rapitur et usurpatur quia vel idem vendit bis vel venditur ibi
usus qui non est suus / Ad cuius evidentiam sciendum quod licet aliud sit res
aliud usus rei ut aliud est domus et aliud inhabitatio ipsam in aliquibus
tamen numquam concessio usus separari potest a concessione substantie In quibuscumque igitur potest
concedi usus rei absque eo quod concedatur eius substantia potest inde accipi pensio
dato quod res illa in nullo deterioretur / Sed si non potest concedi usus absque
concessione substantie quantumcumque ad talem usum non est pensio aliqua accipienda quod si
accipiatur erit ibi usura id est rapina usus / Cum ergo usus domus
sit domum inhabitare non sit domum alienare concessor domorum potest
concedere usum domus ut inhabitationem absque eo quod concedat substantiam eius
et quia cuius est substantia eius est usus quidem substantia est ipsius usus pertinens ad ipsum
vendens ergo quod suum est et quod pertinens ad ipsum licite potest et nulli iniuriatur
nichil ergo rapit nec usurpat si retinens sibi dominium domus vendit
inhabitationem et usum eius / In denariis autem non sic / nam usus proprius
denariorum est expendere et alienare denarios numquam ergo potest concedi
usus proprius denarii nisi concedatur eius substantia cum ad talem usum oporteat ipsam
substantiam alienare quia ergo actus a substantia dependet et usus ex ipsa re
sumit originem Unde dictum est quod cuius est substantia eius est actus Volens ergo acci-
pere pensionem de usu denariorum dicitur committere usuram vel dicitur usur-
pare et rapere usum quia concedendo usum denarii concedit substantiam eius
concedendo vero substantiam non ultra spectat ad ipsum usus eius / Qui ergo si de
usu pensionem accipiat vendit quod non est suum vel accipit pensionem
de eo quod non spectat ad ipsum cum non ultra spectat ad eum usus de

narii ex quo eius usum non concessit ¶ Advertendum tamen quod ait philosophus
primo politicorum quod cuiuslibet rei est duplex usus. unus proprius. alius non proprius
Usus proprius denarii est ipsum commutare sive expendere et alienare
usus vero non proprius est appendere. Multi enim condunt denarios suos
non ad expendendum sed ad appendendum et ut videantur divites. Sic et
usus proprius domus est inhabitare. usus non proprius est ipsam vendere vel commutare. Multi enim domos fabricant non ad habitandum sed ad vendendum
de omni autem usu sive sit proprius sive non proprius potest accipi pensio
si usus ille concedi possit absque concessione substantie. potest quod plane patet
exterius esse de denariis et de aliis rebus. nam de usu proprio denariorum
non potest accipi pensio absque usura. quia talis usus concedi non potest absque
concessione substantie. Sed de usu non proprio potest ut si quis vellet numismata
non ad expendendum sed ad appendendum. quod forte multotiens mercatores
faciunt qui ut appareant divites et ut alii citius apud eos deponant
pecuniam habent coram se multitudinem pecunie. Cum ergo quis possit concedere
denarios ad talem usum videlicet ad appendendum absque eo quod concedat substantiam
eorum si hoc modo de denariis pensionem acciperet forte aliqualiter peccaret usuram
tamen non committeret. In rebus autem aliis ut plurimum contingit exterius ut in
usu proprio non committitur usura. nam quia inhabitatio que est proprius usus domus
concedi potest absque concessione substantie eius. si de hoc pensio accipiatur nulla
usura committitur. Sed si quis domum venderet et commutaret quod non est proprius
usus eius dato quod non statim pecuniam reciperet si propter usum domus vellet
ulteriorem pecuniam accipere usuram committeret quia iam usus non spectaret ad
ipsum postquam per venditorem concessisset eius substantiam. omnis ergo usura quia semper
venditur usus qui non spectat ad venditorem contra naturam est. Decet ergo
reges et principes si volunt uti ~~[illegible]~~ duari prohibere usuras ne fiat
eo quod iure naturali contradicat. **Capitulum xvi. Quod diversi sunt modi lucrandi**
pecuniam. et quod quilibet istorum modorum sunt regibus et principibus
Quarta fine primi politicorum distinguit philosophus **sequentes. Capitulum 12um.**
diversos modos quibus numismata acquiruntur quod non habet [illegible]

quinque viis / Quarum una scilicet prima dicitur possessoria / secunda mercatiua / tertia mercenaria uel conducta / quarta experimentalis / Quinta artificialis

¶ Via autem possessoria acquiritur pecunia quando quis possessionibus habundans ex fructibus earum pecuniam acquirit / Docet enim philosophus primo politicorum yconomicum et dispensatorem domus esse expertum circa possessiones sciendo que sunt magis fructifere et ex quibus potest melius subueniri indigentie domestice siue gubernatori domus / hoc autem fit quando sciat que et in quibus partibus habundat ut quis illis animalibus habundet que in partibus illis in quibus existit melius conseruatur hoc autem quo sciri possit et qualiter circa possessiones quis se habere debeat ut qualiter aues et animalia quadrupedia conueniunt et que terra magis valeat pastui cultura que magis ad vinearum plantationem et qualis cura circa arbores sit gerenda disposuimus silencio pertransire eo quod alii de talibus sufficienter tradidisse ~~vm~~ / palladius in multis tractatibus enarrauit ¶ Secunda via utilis ad pecuniam acquirenda dicitur esse mercatiua cum quis emere aut portare deferre mercationes aliquas uel assistit deferentibus mercationes per has. Diuiditur enim secundum philosophum mercatoria in tres partes in naucleriam que fit per mare et ponderis portatiua que fit per terram et assistricem ¶ Tertia via acquirendi pecuniam dicitur esse mercenaria uel conducta ut cum quis spe mercedis uel precio conductus aliquid operatur ¶ Quarta via dicitur experimentalis experimentum enim particularium cum quis nouit particularia facta aliquorum quibus pecuniam sunt lucrati dicitur lucratiua experimentale / Recitat enim philosophus duo particularia gesta quibus sunt pecunia acquisita / Primum est quod fecit tales milesius unus de septem sapientibus qui primo philosophari ceperunt. Ipse enim cum esset pauper et improperaretur sibi a multis cur philosopharetur et ad quid valeret philosophia sua cum semper in egestate viuit ipse non denariorum cupidus fuit ostendit quod facile esset philosophus ditari si circa talia curam gereret vidit per astronomiam futuram esse magnam

copiam olivarum ab omnibus incolis regionis illius emit totum oleum
quod recollecturi erant anno futuro mutuata pecunia prima et data
arrabone pro futuro oleo tunc quia nullus poterat vendere oleum nisi ipse
tunc et quia ei erat magna copia olei lucratus est pecuniam multam
et ostendit quod facile erat philosophis ditari ¶ Secundum particulare gestum quod recitat
de philosophus est de quodam siculo qui emit totum ferrum in Dinarum et quia
ipse solus ferrum vendebat lucrabatur pecuniam ut volebat / Inter cetera
enim augentia divicias secundum philosophum est facere monopolia id est facere ven
diciones unius / nam quando unus solus vendit taxat precium pro sue volun-
tatis arbitrio volente ergo pecuniam acquirere oportet scire et consilia gesta
particularia per que alii pecuniam sunt lucrati habere in memoria ut si oc-
currerit oportunitas per consilia gesta dum tamen illa sint licita pecuniam
lucretur ¶ Quinta via dicitur esse artificialis quando quis parte sua qua
exercet propter quod pecuniam lucratur / nam licet finis artis militaris sit — non quiusque finis
victoria et medicinalis sit sanitas singule tamen artes quantum ad pec- — sit / augere quod [illegible]
uniam ordinantur cum ex opere exercente facto pecuniam intendunt — denarii [illegible] principum
Medici id est fabri domificatores et etiam ipsi milites cum stipendi- — et principatus [illegible]
arii sunt pecuniam intendunt / Dicitur ergo quod qualibet volente secundum vitam — dicta cetera sicut
politicam providere indigencie domestice habere curam de acquisicione
pecunie secundum quod exigit suus status / apud reges autem et principes
inter vias tactas solent due vie unum esse utiles videlicet possessoria
et experimentalis decet enim eos vel per se vel per alios esse expertos sciendo
condiciones particulares regni et gesta particularia predecessorum suorum
secundum que pecuniam acquirebant debet enim conservare condiciones lau-
dabiles regni secundum quas recipiat licitos redditus non usurpando
aliorum bona / Consideratio ergo gestorum particularium et consuetudinum
approbatarum et via experimentalis utilis est regibus et principibus
in acquisicione pecunie sic et utilis est via possessionalis non solum
in possessionibus immobilibus cuiusmodi sunt agri et vinee et cetera huiusmodi
sed et in possessionibus mobilibus / Decet enim ipsos possidere multitudinem bestiarum

et etiam auium per que satisffaciat indigencie vite. Videmus enim frede-
ricum imperatorem qui tante sue etatis predicabatur habuisse massa-
rias multas non obstante enim quod terre fertilissime dominabatur nisi
victualia modici precii consistebat / nichilominus tamen quod semper exquisitis
alimenta carnium volebat assumere et hec tam in bestiis quam in
volucribus. Hec enim decet reges et principes ut aliis existentibus in regno
exempla prebeant et ut non videantur viuere quasi aduene et peregrini.
Qui enim singula alimenta precium emit magis viuit ut aduena
quam ut ciuis / Quare decet reges et principes habere homines industres tam
super cultura agrorum et vinearum quam et super armentis boum et super
multitudine auium et aliorum animalium deseruiencium ad indigenciam
vite non solum quadrupedium sed etiam volucrum sicut alicubi consue-
tudo est habere multitudines columbarum ut aliarum auium ex quibus dome-
stica alimenta sumuntur. Hic et ut philosophus in pol. ait insistendum est
circa apum culturam si partes ille sunt apte ad talem cultum / Ex apibus
enim in partibus congruentibus colligitur multus fructus cum paruis expensis
Ut ergo sit ad vnum dicere semper vita ciuilis apud volentes politice viuere
melior est vita peregrina et habere alimenta ex propriis laudabilius est quam
singula precium emere. Capitulum xiiii^m. Quod aliqui sunt naturaliter serui
et quod expedit aliquibus aliis esse subiectos. Capitulum 13^m.

Dicebatur supra in hac tercia parte huius 2i libri de iiii^or esse dicen-
dum videlicet de edificiis possessionibus numismatibus et ministris
siue seruis / Expeditis ergo tribus restat exequi de quarto ut de ministris
Ostendimus autem primo seruitutem aliquam naturalem esse et quod naturaliter expe-
dit aliquibus aliis esse subiectos quod probat philosophus primo pol. quadru-
plici via sumpta ex quadruplici simili / Prima via sumitur ex similitudine
recepta in rebus inanimatis / Secunda ex partibus eiusdem animalis / Tercia
ex diuersis speciebus animalium / Quarta ex diuersitate sexuum in specie humana
Prima via sic patet nam numquam aliqua multa secundum debitum ordinem
efficiuntur ad vnum / nisi sit ibi aliquid predominans vel aliorum ut si plures
voces efficiant aliquam armoniam. Oportet ibi dare vocem aliquam

pdnantem s.m qui tota armonia dividitur. sic etiam si pla elementa ... ad constitutionem eiusdem corporis mixti oportet ibi dare aliquid alimentum pdnans s.m quod illi mixto competat debitus motus aut debitus situs / Inde est quod in omnibus mixtis dominatur terra quia omnia talia sunt gravia et naturaliter deorsum tendunt. que si sit in membris ... quia numquam aliqua pla constituunt naturaliter ad unum nisi ibi naturaliter al sociale ad sit pdnans cum societas hominum sit naturalis quia homo est naturaliter animal sociale ut superius diffusius probabatur. numquam ex pluribus hominibus fiet naturaliter una societas vel una policia nisi naturale esset eis aliquos principari et aliquos servire / Sunt ergo aliqui naturaliter domini et aliqui naturaliter servi ¶ Secunda via ad investigandum hoc eidem sumitur ex his que videmus in partibus eiusdem animalis quia cum animal tamquam in partes essenciales dividitur in corpus et animam. ubi anima est que dominatur et corpus quasi obsequens et obediens. corpus enim non possit sequi ipsum dirigere ad operaciones debitas sed dirigitur ad huius opera per virtute anime / cum ergo multi hominum comparentur ad alios. quasi corpus ad animam sunt eorum naturaliter servos. sunt enim aliqui carentes prudencia et intellectu non valentes se dirigere in operaciones debitas expedit ergo eis ut dirigantur ab aliis et ut aliis sint subiecti / sicut igitur in homine virtuoso et bene disposito anima dominatur et corpus obedit, sic in politica bene ordinata sapientes debent dominari et insipientes obedire quia hii comparantur ad illos. quasi corpus ad animam et quasi organum ad artificem / contingit tamen aliquando magis dominari ignorantes quam sapientes sed hoc accidit ex perversitate policie / nam sicut in homine pestilente et habente animam perversam corpus et sensualitas dominatur magis quam anima vel ratio. sic in policiis pestilentibus et corruptis magis dominantur ignorantes quam sapientes ¶ Tercia via sumitur ex diversis speciebus animalium ut ex homine et aliorum animalium. homo enim ut supra dicebatur naturaliter dominatur bestiis. videmus enim multas bestias domesticas ut canes et equos in multis consequi salutem propter prudencia hominum quam ex propria industria consequi non possent expedit

g' eis et nale e ipis subici hoi eo q p[er] p[ro]pria prudencia diriga
tur et saluatur. q[ua]re cu insipientes comparent ad industres sic
bestie ad hoies eo q carentes prudencia nesciat se ipos dirige[re]
sic nale e bestias seruire hoibus sic nale e ignorantes s[er]ui[re]
prudentibus. expedit em eis sic ee subiectos ut p[er] eo[rum] industriam
dirigant[ur] et saluent[ur]. ¶ Quarta via sumi[tur] ex dulsi[ci]ta[te] sexum ac
ex cognicione viro[rum] ad feias. Videmus em viru eo q sit ro[n]e pre
stancior nali[ter] dnari feie de qua dr p[rimo] pol q h[abe]t consiliu in
validu. ¶ Cu g' videamus aliquos hoies respectu alio[rum] plus de
fice a ro[n]is usu q[ua]m feie a viris sc[i]l[ice]t eos nali[ter] ee subiectos
quare s[er]uitus e aliquo mo q[ua]si nale et nali[ter] expedit societa
ti humane aliquos s[er]uire et aliquos p[ri]ncipari ut in p[r]i[n]c[ipi]o capi[tuli]
dicebatur. Capi[tulum] xiiii. Q[uod] p[re]t[er] seruitute naturale q[ue] e q[uas]i
seruitus simp[licite]r e da[n]de s[er]uitute legale et positiuam. Ca[pitulum] xv.

Sicut p[re]t[er] ius nale p[ro]pt[er] coe bonu oportuit dare leges
aliquas positiuas s[ecundu]m quas regentur regna et ci
uitates sic visu fuit conditoribus legu q p[re]t[er] s[er]uitu
tem naliter et q. positiua s[ecundu]m q[uam] debiles et victi s[er]uire[n]t victo
ribus et potentibus. Est em iustu legale ut recitat ph[ilosoph]us
p[rimo] pol superatos in bello s[er]uire superantibus. Uo aut huius iustu
q s[ecundu]m ph[ilosoph]m e s[ecundu]m q[uod] et positiuu. t[ri]plice congitate h[abe]re. q[ua]r[um] p[r]ima
sum[itur] ex conditoribus legu. s[ecund]a ex defensione pat[ri]e. tercia ex
salute debellato[rum]. P[r]ima congitas sic p[ate]z. oportz em dnans ut di[citur]
in pol h[abe]re aliq[ue]m excessum respectu s[er]ui. huius aut excessus dup[licite]r
ee p[ot]t uel s[ecundu]m aiam uel s[ecundu]m corpus. Na ho qui lic[et] nali[ter] ex
his duabus p[ar]tibus e co[m]positus excessus aut s[ecundu]m bona aie e q[uas]i
excessus simp[licite]r eo q illa bona simp[licite]r dici possunt. Excessus u[er]o
s[ecundu]m bona corpo[rum] respectu illius e q[uas]i s[ecundu]m q[uid] eo q huius bona no[n] sit
tanta sic bona aie et deficiant a bo[n]is illius p[ro]pt[er] q[uod] bn dcm e
q dr. p[r]imo pol. q si diuini aliq[ui] digne dnari q[ui] excedunt

in bonis corporis ut quia sunt pulchriores et fortes multo iustius est hos
dissimiri in alia ut dicamus aliquos dominari quia excedunt in bonis
anime nam anima est prestancior corpore / Sapiencia ergo et bonitas que sunt bona anime
reddunt dominium naturale et simpliciter / Est enim dignum naturaliter et simpliciter sa-
pientes et bonos dominari ignorantibus et peruersis / Sed multitudo potentie
et fortitudo corporis que sunt bona corporalia et exteriora non faciunt
dominium simpliciter naturale sed magis faciunt ipsum legale et positiuum / Qui enim
superans in bonis corporis ut in fortitudine vel in manuali potentia dominetur hiis
quos debellauit non est iustum naturale sed secundum promulgatorem legis vel tamen
huius iustum aliquo modo esse congruum si considerentur legum conditores nam
cum legum latores sint homines quibus magis sunt nota bona corporis
exteriora quam anime et interiora ut lex daret iudicium de aliquo certo
visum fuit legum latoribus ut superantes in bello congrue domina-
rentur aliis superatis esse quia talis excessus notior sit quam alius
unde et philosophus ait iustius esse differri dominia secundum bona anime quam secundum
bona corporis Sed ut ait non sic esse facile videre pulcritudinem
anime et corporis / Secunda congruitas sumitur ex defensione patrie nam
ut fortiter bellarent homines pro defensione proprie ciuitatis et regni
in fauore communis boni et defensionis patrie inductum est ut superantes
in bello dominentur superatis / Propter quod decet virtuosos et sapientes et bo-
nos non resistere ordinacioni legali quia hoc bonum bono priuato est
preponendum / Tercia congruitas sumitur ex salute debellatorum / nam propter
hanc legem multociens superati in bello saluantur / homines enim
alios debellantes promciores sunt ad homicidium si scirent se ex eis
nulla utilitate consecuturos / Sed cum cogitant eos acquirere in seruos
reseruant ipsos propter utilitatem quam inde consequi sperant / Unde seruus
secundum unam ethymologiam dicitur conseruandus quia a ... auctoribus
reseruatur in bello et non occiduntur ut possint ipsos possidere quasi ser-
uos et ancillas

Capitulum xvii. Quod preter seruitutem vel ministratorem naturalem et legalem est dare ministratorem conductam et dilectiuam.

Capitulum 14

Possumus dicere quatuor maneries ministrorum. Nam aliqui sunt tales naturaliter, aliqui vero ex lege, aliqui ex conducto, aliqui quidem ex virtute et dilectione. Omnis ergo minister vel est barbarus vel impotens vel mercenarius vel virtuosus et dilectivus. Barbari enim dicuntur illi qui sunt silvestres et nesciunt seipsos dirigere, propter quod tales esse naturaliter servos ut est in Politica manifestum. Deficiunt enim in bonis animae secundum quorum excessum contingit aliquos naturaliter dominari. Impotentes vero dicuntur esse ministros ex lege ut si qui impotentes deficientes et non valentes debellantibus resistere ex promulgatione legis debent eis servire et ministrare. Mercenarios vero dicimus esse ministros ex conducto. Ille enim mercenarius dicitur qui principaliter mercedem intendens obsequitur et ad mercedem expectat. Sed boni et virtuosi sunt ministri ex virtute et dilectione. Licet enim dignus sit operarius mercede sua et non sit congruum aliquem propriis stipendiis militare, principaliter tamen minister debet quasi intendere bonum. Si autem intendat ibi mercedem aliquam temporalem hoc debet esse ex consequenti. Oportuit autem dare ministrationem conductam et dilectivam praeter ministrationem naturalem et secundum legem, nam quia est in nobis corruptus appetitus non semper secundum suum ordinem naturalem ut plurimum principatus sunt positi. Nam ignorantes et parum boni animae non adhaeserunt ministrare et servire pollentibus prudentia et intellectu. Rursus quia contingit aliquando plures etiam ex nobili genere ortos toto tempore vitae suae non agere aliquod iustum bellum ut ex eo possent acquirere aliquas ancillas et servos, ne ergo tales omnino privarentur ministris ad supplenda indigentia domestica oportuit esse aliquos ministros conductos servientes intuitu mercedis et aliquos dilectivos et virtuosos ministrantes ex amore boni. Ad hos autem ministros quos virtus et amor boni inclinat ad deserviendum debent principantes se habere quasi ad filios et debent eos regere non regimine servili sed magis quasi paternali et regali. Possumus autem duplici via ostendere tales ministros si quos esse contingat esse magis honorandos et praemiandos quam ceteros. Prima via sumitur ex dignitate ipsorum ministrantium. Secunda ex unitate et propinquitate quam habent ad invicem. Prima via sic patet, nam semper dignioribus sunt amplioraʼ

bnficia tribuenda Cu go vtuosus suiens ex amore honesti et
ex dilectoe boni dignior sit mercenario qui pncipalit suit
ex conductu et ex mercede et dignior sit suiente no amore
honesti sz qz e supatus in bello et oio sit melior barbaro q
ministrat eo q nesciat seipm dirige z deficiat aconis vsu ex
ipa dignitate ministeriu pz huius ministros aprincipe ee magis ee
pmiandos et honorandos ¶ Scda via attendendi hoc idem
sumit ex vnitate z pinquitate qua hnt huius ministri ad pncipate
Dignu e em ut ptes ppinquiores fonti plus pfundantur aq
quare si oic amor qdda vnitiua vtute z vnitiua hre dicit
vt wlt dyo. iiij. de diuinis no ministrantes pncipi no ex mercede
pncipalr sz ex amore magis sunt volutate giuncti sut q alii. Quare
digni est ipos plus de influen recipe z amplius honorari et
pmiari a pncipante Capi^m. xvij. Quo in domibus regu z pn
cipu sunt ipis ministris officia comittenda. Capi^m. 16.
Quoniam in domibus regu z pncipu ministris officia dispensan
tur ut aliqui psint mensis aliqui multitudini equorum
aliqui vo aliis rebus put requirit modus domesticus. quatu ad
pns spectat tria sut attendenda. videlz ordo ministrandi. facilitas ex
equendi et gditio ministrantiu. Primo em attendendu e officia domestica
sic ee gmittenda ministris ut resultet debitus ordo ministrandi q maxe
sic gtingit si nuqua offin aliqd gmittat ministris pluribus n illi plures
sint sub aliquo vno cui q architectoz sit pncipalr intende circa officiu
comissu / Secdo aut huius assignatur p^o pol. u dr q aliqn decius
suiunt multi ministrantes q pauci / na cu multis idem ministeriu gmitti
sepe illud negligitur / na sepe quilz ministrantiu huius ministeriu negligit
credens q alius exequitur. illud vtiq em e multitudo ibi e gfusio
n multitudo illa reducat ad aliqd vnu. sic em videmus in vniuso
q ipm e maxie ordinatu eo q multitudo entiu existentiu in ipo re
ducatur in ypm pmu ens ut in vnu deu aquo oia ordinatur. sic qlz
multitudo si dz ordinata ee oportz reduci in vnu aliqd aq ordinetur

Quare si multis ministris committitur aliquod officium ne illud negligatur
et ne fiat confuse et inordinate preficiendus est unus architecto-
ministris illius cuius sit sollicitare et ordinare illos / Est autem
hoc documentum maxime utile in gubernatione domorum regalium in
quibus propter magnitudinem officiorum oportet idem ministerium committi ministris multis eo quod
unus non sufficeret exequi opus illud / Est ergo in commissione officiorum
attendendus ordo ministrandi / Secundo debet ibi attendi facilitas ex-
equendi quod maxime fiet si eidem non committantur officia plura et diversa ut
autem habitum haberi potest ex hiis que dicuntur iiij pol. / Debemus enim sic ymagi-
nari quod sicut se habet magna civitas ad parva sic se habet magna do-
mus ad parva. In magna enim civitate ut dicitur in fine iiij pol.
non sunt aggreganda officia et principatus ita quod eidem committantur
diversa officia vel diversi magistratus quia in civitate magna offi-
cia et principatus tantam curam habent annexam ut eadem persona suf-
ficere non possit ad faciliter exequendum officia multa / Sed in parva
civitate vel in parva villa ubi propter paucitatem habitancium non multi
possunt preesse in officiis et ubi officia commissa non magnam curam habent
annexam congregari possunt officia et ministeria ita quod eidem diver-
sa officia committantur / Quod ergo dictum est de civitate parva et magna
intelligendum est etiam de parva et magna domo. In domo enim parva
ubi pauci sunt ministri et ubi officia modicam curam habent non est incon-
veniens plura officia eidem committi. Potest enim domus adeo esse modi-
ca quod faciliter idem possit esse totus minister mense et custos porte / Sed in
domibus regum et principum ubi est multitudo ministrancium et ubi officia maio-
rem curam habent sunt omnino officia particulanda et distinguenda
et non plura committenda eidem ne impediatur facilitas exequendi / Tercio
in commissione officiorum consideranda est conditio ministrancium. Contingit enim
ministros in duobus consuevisse deficere / nam aliqui male exequuntur
opus iniunctum quia sunt decipientes et defraudantes iura rega-
lia / aliqui vero male exequuntur ipsum sed hoc non est ex malicia volun-
tatis quia ipsi de se bonum volunt / Sed hoc contingit ex hebetudine intellectus

sut em hebetes et impudentes. ppt q licz ipi no decipiet n defrau
dent decipiutur tn 2 defraudant / Condicio g ministrorum esse
debet ut sint fideles et prudentes / fideles quidem q ad rectitudinem
voluntatis ne defraudet / prudentes vero q ad industria intellec
ne defraudentur / fidelitas aut cognoscendi est p diuturnitatem
tpis. ipm em cor hois vide no possumus / Si si p diuturna tpa et
in diuersis officiis cmiss fideliter se gessit fidelis e iudicandus
prudencia vo cognosci hic pca q diximus in primo libro ut si
aliqs sit memor puidus cautus et circuspectus et alia q ibi
diximus prudes e reputandus et hoc sm magis 2 minus pticip
pat de condicoibus illis. Capitulum xviii Quo a regibus 2 pncipibus

puidenda sunt indumenta ministris. Capitulum ix

Quia maxie appet regis prudencia si sua familia dbito
mo gubnet et si ei debite 2 ordinate ncessaria tribuat et
p debita puisio indumentorum maxie ur facie ad honorem statu
ut instruant re. 2 pn. qualiter se heant honorifice 2 p dec
videndum e qualr sut exhibenda indumenta ministris / Ad cuius
euidenciam sciendum q ec hoc q ad pns spectat quatuor sut atten
denda / videlicet regis magnificencia vniformitas ministrorum
condicio psonarum / cosuetudo patrie et cogencia temporum / Cum
em deceat rege ee magnificum ut sup in primo libro diffusius
pbabatur decz ipm erga suos ministros decent se here in debito
appatu 2 in debitis indumentis / na licet no ad mane glam n ad
ostentacoez talia sint fienda. tn ut re. 2 pn. cosuet se in suo statu
magnifico et ne appus contempnat decz eos magnifica facere ut p
bat phus vi pol. Scdo ec vestitum considanda e vniformitas
ministrorum / na ut appeant minist ptine ad vnu pncipe sive ad
vnu dnante resuata condicoe psonarum maxie dz attendi ut
vniformit vestiant sut n in domibus regu 2 pncipu diusi g ds
psonarum oms g illi qui in vno g du ee cernuntur ut si no multu
ad inuice distant eode mo sut induendi ut ex conformitate indumtorum

cognoscat eos vnius principis esse ministros ¶ Tercio et prouisionem indumentorum considranda est condicio personarum nam non omnes decet habere equalia indumenta Intantum non domibus non solum sunt layci sed eciam clerici et inter vtrosque quidam sunt superiores et quidam inferiores propter quod decet eos aliter et aliter esse ornatos Sicut enim videmus in ordine vniuersi quod cum totum vniuersum sit quasi vna domus summi principis dei sicut ut plane innuit philosophus xii methaphisice Inchoat domo non omnia gaudet equali apparatu vel equali pulchritudine sed considerata condicione rerum aliqua pollet maiori pulchritudine aliqua minori prout requirit ordo et iusticia vniuersi in quo declaratur mirabilis conditoris sapiencia Sic in domibus regum et principum quarum quelibet propter varietatem ministrorum et officiorum quasi quoddam vniuersum dici potest non omnes ministrantes eque pulchro apparatu nec eque pulchris indumentis gaudere debent sed considerata condicione personarum sicut secundum suum statum sunt cuilibet talia tribuenda ut in hoc appareat prudencia et industria principantis ¶ Quarto et hoc consideranda est consuetudo patrie nam omne inconsuetum videtur quasi turpe et inordinatum quia enim a puericia soliti sumus videre nimis afficimur ad illa ideo dicitur et fine vii pol quod semper prima amamus magis Videmus contingere homines adeo affici ad patrias consuetudines et ad consuetudines propter consuetudines vel regionis ut eciam si peiores et turpiores sint eas pulchriores et meliores iudicant In indumentis igitur et moribus consuetudinibus ad dandis est consuetudinem regionis consuetudines ille erunt penitus corruptele ¶ Quinto circa hoc considrandis occurrit congruencia temporum nam tu habet inferiora corpora regantur per superceleste prout variantur tempora et prout diuersificantur condiciones celestis potus cibos indumenta et cetera talia deficiencia ad indigenciam vite sunt varianda Capitulum xviii Quid est curialitas et quod decet ministros regum et principum curiales esse Capitulum 18

Videtur autem curialitas se habere ad nobilitatem morum sicut iusticia legalis se habet ad impletorem legis nam ut in processu

de patebit sit legalis iusticia est quodammodo omnis virtus quia lex
omnem virtutem implere iubet / sic curialitas est quodammodo omnis virtus
quia nobilitas morum quae omnis virtus generalis debet / possumus enim distin
guere duplicem nobilitatem unam secundum opinionem ut nobilitas generis et aliam
secundum veritatem et nobilitatem morum / nobilitas autem in excessu alicuius
boni fundari videtur / nam numquam diceretur unus nobilior alio nisi in aliquo
excederet illum / sic ergo sunt duo genera bonorum magnorum quia quaedam sunt
magna bona secundum opinionem ut terrena et extrinseca / quaedam vero sunt in
magna secundum veritatem ut virtutes et bona animae sic duplex nobilitas
sit esse unam quae fundatur in excessu magnorum bonorum secundum opinionem
aliam vero quae fundatur in magnis bonis secundum scientiam et veritatem homines enim
vulgares et quantum ad plures non percipiunt nisi sensibilia bona et extrin
seca huiusmodi sunt honorabilitas generis divitie et civilis potentia Qui ergo processit
ex genere honorabili ut ex divitibus vel ex potentibus et hoc ex antiquo
ita quod non sit memoria in populo progenitores suos fuisse pauperes
dicitur habere nobilitatem generis et per consequens est nobilis secundum reputationem
populi et secundum opinionem / Vera tamen nobilitas est secundum excessum virtutum
et bonitatem morum / tamen quia numquam fama totaliter perditur et quod communiter dicitur
impossibile est esse falsum secundum totum ut videtur velle philosophus vii ethicorum huiusmodi
vulgaris opinio aliquam probabilitatem continet / Videmus enim ut plurimum quod
nobiles genere sunt nobiliores moribus quam alii / nam ut dicitur primo politicorum
sicut ex homine nascitur homo et ex bestiis bestia / sic ut plurimum ex bo
nis nascitur ~~bonus~~ bonus et ex prudentibus prudentes / nobiles
ergo homines quia cum pluribus conversantur quod experti ut plurimum sunt pru
dentiores aliis et quia multi oculi in ipsos respiciunt communiter plus
verecundantur et dedignantur operari turpia quam alii / quia ergo nobiles
homines secundum genus sunt in statu in quo probabile est eos esse prudentiores
aliis / Si probabile est ex bonis bonos et ex prudentibus prudentes
oriri qui sunt ex nobilibus natalibus orti / dicuntur esse nobiles secundum
opinionem quia opinio probabilitatem continet et tales ut patet philosophia probabile

e esse prudentes et bonos / Quit tn probabilit aliqui subest falsitas
quia ut dr impol. Nam aut volt hoc facere multotiens tn non pt si defi-
cit / quidam n nobiles genere dedignant se ab nobilitate et sunt pussi-
res alijs sm mores / Si g nobilitas generis e nobilitas sm spiocz
moꝝ vo nobilitas e sm existencia et virtute quia decet e nobiles
genere ee nobiles sm mores exhoc ergo curialitas venisse vr / Nam curia
ppe non dr n dom nobilium et magnoꝝ et quia decz nobiles et magnos
ee nobiles sm mores inde sumptum e ut dicant curiales habentes
mores nobiles ppt quod curialitas quedam moꝝ nobilitas dici potest
Est igr curialitas quedamo ois virtus propositionez ad nobilitatem
moꝝ / Sic legalis iusticia e tota virtus prespectu adimpletoez legis
precipit enim lex omez virtute ut precipit non mecchari quod e opus temperancie
non dimittere aciem quod e opus fortitudinis et sic de alijs. Sic nobilitas
moꝝ decz omez virtute / ppt quod curialitas e quedamo omnis virtus dicut
enim curiales qui prompte tribuunt moderata bona quod e opus liberalitatis
sic et curiales dicr si decent se habeant in magnis sumptibus quod e opus
magnificencie sic et curiales comestores dicr qui non nimis ardent
nec turpiter comedunt quod e opus temperancie Curiales et dicr homines se habere
erga suos cives si non eis iniuria inferat in uxoribus vel filiabus
quod e opus castitatis / Dr etiam quis curialis in conversatione si sit alijs
affabilis et hylari vultu alios recipiat quod e opus affabilitatis ut g sit
advenire dr quedamo curialitas e omnis virtus Idem g opus ee pt
a virtute speciali et a iusticia legali et a curialitate ut si quis suis conci-
vibus sua bona prompte largitur si h agit quia ei placet huius actus
liberalis est / Sz si ut impleat legem quia hoc lex precipit iustus lega-
lis e Si vo agit id quia hoc decz mores curie et mores nobilium curia-
lis e / Sic etiam si hylariter et affabilit quis cum alijs conversatur si hoc
agit quia ei placet huius opa affabilis e / Sz si ut lege impleat iu-
stus legalis e Qui vo ut sunt mores curie et nobilium curialis
ee dicitur Sunt n multi facientes opa virtutum ut bona sua alijs
largientes non agentes hoc quia eis placeat expendere nec quia

delectentur in dando quod facit liberalis neque quod exhortor velint im
plere legem hoc precipiente quod facit iustus legalis sed quod volunt
retinere mores curie et nobilium quos decet dativos esse propter quod tales
curiales dici debent / Advertendum tamen quod licet curialitas sit omnis virtus
per quandam tamen antonomasiam largi et affabiles curiales dicuntur quod in curiis
et in domibus nobilium ubi multi conversantur et ubi communiter habundant exteriora
bona potissime largitas que adsumptus et affabilitas que ad conversacionem
requiruntur in ipsis ¶ Viso quid est curialitas de levi patet quod decet mini
stros regum et principum curiales esse / nam si decet reges et principes eo quod
sunt in maiori gradu nobilitatis habere mores nobiles et curiales mi
nistros quos in bonis decet suos dominos imitari oportet curiales esse. Capitulum 18

Quomodo reges et principes ad suos ministros debeant se habere. Capitulum
XIX.

Ostensum est quales debent esse ministri regum et principum
quod debent habere mores nobiles et curiales / nam sicut decet
cives ut debitam policiam servent esse iustos legales sic decet mini
stros dominorum ut servent decentiam curie et honorem statu curiales esse
quare si sciremus quales oportet esse ministros / Restat ostendere qualiter reges et
principes et alii dominantes erga eos debent se habere / Debitus autem modus
se habendi circa ipsos in quinque videtur consistere / primo ut eis debite officia
committantur secundo ut ad officia commissa debite sollicitentur / Tercio ut
sciatur qualiter cum eis est conversandum Quarto qualiter eis sunt committenda consilia
ut aperienda secreta Quinto et ultimo oportet cognoscere qualiter sunt benefici
andi et que sunt eis gratie impendende / primum autem horum aliquomodo est
ex dictis manifestum / nam si minister constituendus est in aliquo officio ut
in aliquo magistratu debet esse fidelis ne defraudet et prudens
ne defraudetur quanto plus constat de eius fidelitate et prudencia tanto
sunt ei maiora officia committenda / nullus autem ad plenum potest experiri
de benivolencia et fidelitate alterius nisi per diuturnitatem temporis ut vult philosophus
viii ethicorum et ibi dicit in proverbio est dicere quod non est facile scire adinvicem
ante multos modios salis consumere / Sed et de prudencia aliter non plane

constat non per diuturnum tempus viderimus ipsum prudenter egisse ¶ Hoc ergo
modo sunt ministris officia committenda quia primo proponendi sunt in quibusdam ma
gistratibus ut decorum fidelitate et prudencia sumatur experimentum
quia si ergo eos bene se habere in illis potuit eis alciora committi ¶ Est tamen
diligenter considerandum quia quia movet multi ditatorum et de novo ascende
runt ad altum statum ut dicitur 2o rethoricorum ut plurimum sunt peiores moribus
aliorum Si propositi officiorum ex vili genere sunt assumpti dato quod in aliquibus
parvis magistratibus videantur prudentes et fideles se egisse non statim
assumendi sunt ad officia nimis alta sed gradatim et per diuturna tempora
est habenda de ipsis experiencia priusquam ad ad altum ascendat ¶ Viso quomodo
ministris sunt officia committenda / Unde restat quomodo in commissis officiis sunt
sollicitandi presertim ipsos habere curam et sollicitudinem de ministris non
decet magnos dominos non reges et principes nostra ut dicitur primo politicorum quia hoc non habet ad
magnum / Unde ibi concludit quod utrisque est proprias ut huiusmodi intentio procur
accipit hunc honorem / ipsi vero tumultur viuunt aut philosophantur / Re
ges ergo et principes quos decet esse magnanimos decet sperare pauca
et magna ut decet ipsos sollicitari circa ea que directe spectat ad bonum
commune et ad regimen regni Que autem sint illa in tertio libro patebit
Sollicitari vero circa quoscumque ministris et velle se de quibuscumque minutiis
intromittere nullatenus decet ipsos ¶ Hoc viso restat ondere tercium videlicet
qualiter cum ipsis sit conversandum quod aliquo modo tradit philosophus 4 ethicorum ubi
vult quod ad humiles decet magnanimos moderare se habere sed ad eos qui sunt
in dignitatibus decet magnanimos se ondere magnos / Reges ergo et
principes quos decet esse magnanimos ad ministratos proprios qui vero eorum sunt
inferiores et humiles debet se ondere moderatos quia erga eos velle se habere
in nimia excellencia ut plane tradit philosophus non est virtuosum sed honorosum
Qualiter sit autem tenere in talibus medium et esse moderatum sui patet ex his que
dicuntur v politicorum ubi dicitur quod persona principis non debet apparere severa sed reuerenda
non ergo decet principem tam familiarem se exhibere ministris ut habeatur in contemptu
et ut non appareat persona reuerenda nec debet se sic excellentem ondere
ut omnino appareat austerus et honorosus In moribus enim ut traditur

in ethi. mediu laudat extrema vitupant / Est tn advertend q aliq familiaritas eet lauda intime ut immilite q no eet laudanda in rege / Oio em dec re 2 pn. min se exhibe q ceteros et onde se ee psonas mags venes 2 vuendos q alios no adontatone ne regia dignitas otempnat / Onso qualit sut mistris officia omittenda et quo sut erga eos sollicitandi et qualit cu ipis est gusand / Reliqum e onde qlit sut eis coitanda cosilia 2 quo sut ipis bnficia exhibenda. Dicebat em sup diusas ee manerieb servienciu. q qda sut servi nalit / quida exlege / qda vo serviut pn pmtede quosda no adfuiend pn mour amar et diltio pncipis mags q intes aliq q inde habiti eent / servis g nalit no sut coitanda secreta n cosilia / q ut supra dicebat nuq e qs nalit suus n sit insius et abusu roms deficiat dehijs aut loquens phus et fine p pol ait q feia qda ht cosiliu invalidu puer aut ht impfcm / suus aut ois ht n consiliatiuu / sic 2 n suis exlege coit sut coitanda cosilia q tales ut plim mags suint extimore q examore n eciā mercenarijs sut coitanda secreta. q tales no psona pncipis intede pncipa amat / Ex hiis qui examore misicit si pduit intelle hiis constet ipos ee beniuolos fideles 2 prudentes potuit eis aprei secta mags 2 min put decor fidelitate 2 pden psone pncipis plus constabit ¶ Quali aut plaboribz sut bnficia exhibnda mistris q ultio dicebat ee ticand deleni pate pt ista reges 2 pn. inquor ptate e inlta tbuc mercedes mistror retine no dnt debet ipis maiora 2 iniora bnficia tbue put appebit ipos mi ut amplius meruisse. Cam xx. Quo immesis regu 2 pncipu 2 pncipa nobiliu tam retubentes q ministri tes no de ineloquijs habundare. Ca. 20.

Visto quales debent ee mistri re 2 pn. et qlit re 2 pn. deant se hre ad ipos. Restat ut dicam qualit i mesis pncipu circa eloquia hre se deant ta ipi re 2 pnci.

et omnes recumbentes cum eis quam etiam ministrantes / possunt autem duplici
via ordinem quam non decet in mensis regum et principum et aliorum omnium civium et etiam
nobilium habundancie eloquiis / Prima via sumitur ex eo quod hoc repugnat
ordini naturali / Secunda ex eo quod contradicit bonitati morum / Prima via
sic patet / nam ut dicitur 4° pol. cap. 5 natura numquam perficit quod unum
organum ordinat ad unum opus ymmo quod in operibus nature non decet esse confu-
sio cum opera eius sint ab ipso deo et intelligenciis ordinata dato quod
natura faciat idem organum ad duo opera ne sit in operibus confusio et ne
unum impediat aliud contra naturalem ordinem est cum per illud organum in-
tendimus circa unum opus illorum si per illud tempus non cessemus ab alio quare
cum secundum philosophum in 3° de anima lingua deserviat in duo opera nec ut
in gustum et in locutionem contra naturalem ordinem est cum huius organum exercemus
ad illud opus quod est gustare quod fit in mensa tempore comestionis si tunc
tempore non cessamus ab opere alio quod est loqui repugnat ergo hoc ordini
naturali / Secundo repugnat bonitati morum / nam si recumbentes in mensa
circa maliloquium insistant quod nimium vinum eloquia multiplicare
et homines habundantes vino quod calefacti audaces libenter in verba
prorumpunt videbuntur esse magis ebrii quam sobrii / Reges ergo et principes
quos decet magis temperatos esse et observare ordinem naturalem omnino in suis
mensis ordinare debent ut recumbentes in multiloquia non prorumpant
decet et hoc aliorum nobiles et omnes cives quod congruum est etiam et ipsos
participare virtutes et etiam bonos mores / Sed si recumbentes ne
tollatur naturalis ordo et ne intemperati appareant decet in mensis vitare
sermonum multitudinem decet etiam hoc ipsos ministrantes ne negligatur et
impediatur ordo et dispositio ministrandi / ymmo si ad mensas regum et principum
semper aliqua utilia legerentur ut sic cum infantes recumbencium cibum sum-
unt corporum aures doctrinam perciperent esset omnino decens et congruum / Or-
dinare igitur debent reges et principes ut laudabiles consuetudines regni si tales
sunt in scriptis redacte vel etiam laudabilia gesta predecessorum suorum et
maxime eorum qui sancte et iuste se habuerunt ad divina et qui iuste et
debite regimen rexerunt legerentur ad mensam / vel ad mensam

legeret liber deregimine principum ut et ipsi principantes instruerentur
qualiter principari deberent et alii edocerentur quomodo principibus esset obediendum
Ker[go] et alia utilia tradita secundum vulgare ydioma ut omnibus possent edo
ceri possent in mensis regum et principum legenda erant ¶ Huius ergo sic
proprietatis circa regimen domus licet quedam alia particularia tractari
possent tamen quia non omnia particularia subnarrari cadunt ipso nomine ea
silencio pertransire Imponentes finem huic secundo libro in quo deregimine
domestico secundum modulum nostre scientie arte tradimus in nisi eius auxi
lio aquo omnes bonitates et sufficientia habet esse.

Explicit liber secundus deregimine principum in quo tractatur dere
gimine domus

Incipiunt Capitula prime partis tercii libri deregimine principum

primum capitulum Quod communitas civitatis est aliquid maxime principalissima et est alicuius 1
boni gratia constituta — civitas nuncupatur
ii Quot et que bona homines consequuntur ex constitucione communitatis politice quod 2
iii Quod homo est naturaliter animal civile non obstante quod aliquis non civiliter vivere. 3
iiii Quibus rationibus probari potest civitatem esse quid naturale et hominem esse naturaliter 4
animal politicum et civile.
v Quod propter communitatem civitatis utile fuit in vita humana esse quantitate regni. 5
vi Quod diversi sunt modi generationis civitatis et regni et quod oportet huius tercium librum 6
in quo tractatur de huius regimine dividere in duas partes.
vii Quomodo socrates et plato dixerunt civitatem ordinandam esse et quid senserunt 7
de civili regimine
viii Quod non oportet civitatem maximam unitatem et consolidatem habere ut socrates 8
et plato statuerunt.
ix Quod non expedit civitati omnia sic esse communia ut socrates ordinavit et 9
quod reges et principes decet hoc cognoscere.
x Quot mala sequerentur si in civitate uxores et filii ponantur esse co 10
munes
xi Quomodo expedit civitati possessiones esse proprias et quomodo communes. 11
xii Quod rex et princeps non debent sic disponere civitatem quod mulieres ordinentur ad 12